

УДК 002.2(477):001.814+027.54(477):025.171:929 Стеблівський П.+
027.54(477):025.171:929 Грінченко Б.

О. П. Степченко

канд. іст. наук

*Національна бібліотека України
імені В.І. Вернадського*

**ЕПІСТОЛЯРІЙ П. СТЕБНИЦЬКОГО ТА Б. ГРІНЧЕНКА
З ФОНДІВ ІНСТИТУТУ РУКОПISУ НАЦІОНАЛЬНОЇ
БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
ЯК ДЖЕРЕЛО З ВИВЧЕННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ**

До публікації запропоновано тематичну підбірку листів П. Стебницького та Б. Грінченка за 1898–1907 рр. з фондів Інституту рукопису НБУВ, що висвітлюють стан національної видавничої справи в Україні наприкінці XIX – на початку XX ст.

Ключові слова: видавнича справа в Україні, листування, П. Стебницький, Б. Грінченко.

Приватне листування є важливим історичним джерелом, що допомагає у поглибленні персональних характеристик кореспондентів та визначенні особливостей їхнього світогляду й ідейних позицій, дає змогу з'ясувати роль та місце суб'єктивного фактору в суспільних реаліях, здійснити причинно-наслідковий аналіз тих чи інших вчинків досліджуваних особистостей.

У даній публікації спробуємо висвітлити взаємовідносини двох відомих громадсько-культурних діячів кінця XIX – початку XX ст., одностумців і наполегливих трудівників на ниві української національної справи – П. Стебницького та Б. Грінченка, що підтримувалися переважно через листування. Їхні долі не могли не перетнутися, адже обидва вважали своєю громадською місією національну просвіту у всебічних її проявах.

П. Стебницький прилучився до української справи з кінця 1890-х років, ставши фактично провідником Петербурзької Громади, одним із засновників, секретарем та головою «Благотворительного

общества издания общепольных и дешевых книг» (далі – «Благодійне товариство»), яке покляло початок популяризації української книги на російських теренах.

Використовуючи свої громадсько-літературні зв'язки та особисті дружні стосунки, П. Стебницький запрошував до автури відомих учених, літераторів, публіцистів. Одним із популярних авторів та почесним членом «Благодійного товариства» був Б. Грінченко.

Організувавши українське народне видавництво в Чернігові в складні для національного просвітництва часи, він докладав максимум зусиль, щоб книжки для простого народу друкувалися. І коли йому все ж довелося продати майно цього видавництва, то виручені гроші разом з нерозпроданими книгами Б. Грінченко запропонував «Благодійному товариству» на умові створення так званого «Капітала имени Ивана Череватенко (чернігівський письменник, однодумець Б. Грінченка, який вклав власні кошти у справу видання дешевих книжок у «російській Україні». – *О.С.*), переданого в распоряжение О-ва», кошти якого мали б вкладатися лише у видання книг для народу українською мовою.

У «Благодійному товаристві» друкувалися й власні твори Б.Д. Грінченка та його дружини – М.М. Грінченко, зокрема «Оповідання про Івана Котляревського», «Оповідання про Євгена Гребінку», «Як жив український народ», «Гарфильд», «Як книжки друкуються», «Гутенберг», «Під хвилями морськими», «Вашингтон», «Афинська держава» [Який був лад у Афинській державі], «Атенська республіка» тощо.

Громадська діяльність Б.Д. Грінченка початку ХХ ст. пов'язана із Київським товариством «Просвіта». Він згуртував навколо себе однодумців і створив товариство, яке, за Статутом, мало право видавати книжки, газети та журнали українською мовою, відкривати бібліотеки, продавати власні публікації тощо. «Нарешті, – пише П. Стебницький до Б. Грінченка в листі від 4 листопада 1906 р., – просвітне видавництво знайшло свій природний центр – і коли-б се не було трудно з формальних причин, то й наше «Добродійне Товариство» слід-би перевести до Києва та злити з Київською «Просвітою».

За чотири роки «Просвіта» видала 36 популярних наукових книг.

Епістолярій П. Стебницького та Б. Грінченка свідчить про глибоку взаємоповагу цих визначних особистостей, спільність їхніх поглядів на розвиток українського просвітництва та шляхи вирішення його проблем. Навіть після передчасної смерті Б. Грінченка

його товариш та одиодумець щиро опікувався тим, щоб пам'ять про цю людину залишилася у серцях всіх свідомих українців: у листі до Є. Чикаленка П. Стебницький просить «...упорядкувати вінок від Добродійного Товариства» з написом «Петербурзьке Видавниче Товариство – невсипущому оборонцю народньої освіти»¹, а трохи згодом звертається до С. Єфремова з проханням написати біографію видатного просвітника, яка й побачила світ у 1913 р.²

№ 1

Вельмишановний Борисе Дмитровичу!

29 сього місяця петербурські українці святкують пам'ять Котляревського і століття української літератури. Як що, може, і Ви схотіли б своїм словом хоч здалека висловити спочуття нашому святу, то телеграму можна прислати заздалегідь на ймення кого небудь з відомих Вам петербурців, або й на мою адресу.

З великим поважанням

П. Стебницький

2 жовтня 1898 р.

СПб., Малая Конюшенная, д. № 3, кв. 50,

Петру Януарьевичу Стебницкому.

P.S. Хтів би написати ще д. Шрагу (ми з ним бачились сього літа у Києві), та, на жаль, не знаю його адреси. Коли Ваша ласка, то перекажіть йому, та й іншим черниговцям, – може телеграма вийде коллектівною.

Примітка: У листі є черновик вітання «петербурських Земляків» зі святом століття української літератури рукою Б. Грінченка.

Високоповажане Добродійство!

Чернігівські українці вітають петербурських своїх Земляків ис святом столітнього ювілею нового періоду рідної літнератури, бажаючи, щоб сей рік стався початком кращих часів для нашого

¹ ІР НБУВ, ф.244, № 722

² Докладіше про це див.: *Зубкова Н.М., Степченко О.П.* Листування П.Я. Стебницького з С.О. Єфремовим як джерело з історії народного просвітництва в Україні початку ХХ ст. // *Рукописна та книжкова спадщина України.* – К., 2005. – Вип. 10. – С. 366–374.

письменства, з'язаного від неприхильників, занедбаного від своїх. Хай друге сторіччя нашого нового літер[атурного] життя виявить більше праці, вірності і прихильності до рідного слова, ніж було у нас досі, щоб могли ми колись святкувати нове культурне свято наше з більшим правом на ім'я культурного народу. Слава Котляревському і всім щирим робітникам рідн[ого] письменства !

ІР НБУВ, ф. III, № 39458, 2 арк.

№ 2

14 / I 1902.

По постановленію правління благодетельнаго Общества издания общепольных и дешевых книг препровождаю Вам условленный гонорар за предоставленную Вами Обществу рукопись «Оповідання про Івана Котляревського» по розчету 30 руб. за печатный лист в 32 стран[ицы]. Авторские экземпляры будут высланы в непродолжительном времени.

Секретарь Общества П. Стебницкий
Отрезной купон от Петра Януарьевича Стебницкаго.
Адреса: С.Петербург, Малая Конюшенная, д.3, кв. 50.

ІР НБУВ, ф. III, № 39457, 1 арк.

№ 3

Високоповажаний добродію!

Поспішаюся сповістити Вас, що на останніх зборах Правління видавничого Товариства ухвалило прийняти Ваш дарунок на висловлених Вами умовах, про що незабаром маєте одібрати офіційну відповідь з виразом подяки.

До себе брати сих книжок ми не вважаємо можливим: очевидно, треба їх віддати «Кіевській Стар[ині]», – як що вона тільки згодиться, – коли ж не схоче взяти усі, то доведеться дати їй скільки можна, а решту полишити до слушного часу в Чернигові, – вже не знаю де і в кого. Разом з цим пишу до складу «Кіев[ської] Стар[ині]» і після її відповіді конешне сповіщу Вас як воно буде і чи не прийдеться просити кого з чернигівців притулити в себе весь книжковий фонд за виїмкою того що зараз піде в Київ. Може й Ви, добродію, в сій справі що порадите – бо, певне, «К[ієвська] Старина» за браком місця всього не візьме. Частину можна б ще від-

дати в Одесу – до «Ю[жно] р[усского] о[бщества] Печ[атного] Дъела», але теж навряд чи багато.

Зараз дістав звістку, що Ваш Гребінка вже дозволений цензурою вдруге – і ми оце зараз пускаємо його в чергу видань. Порадьте, де взяти доброго портрета ?

Тим часом бувайте здоровенькі, шановний добродію.

З щирою шанобою й прихильністю до Вас

П. Стебніцький

13 / III 1902.

ІР НБУВ, ф. III, № 39456, 2 арк.

№ 4

Вельми шановний Борисе Дмитровичу!

Був я недавно доволі довго в Києві – і дуже жалкував що не довелося побачитись з Вами, хоч Ви й були теж тоді там, – та довідавсь я про се лиш після Вашого від'їзду.

Говорив я з д.Степаненком в справі пожертвування від Вас товариству книжок – і от про се хочу тепер запитати Вашої думки. Річ у тім що Степаненко радить Товариству повисшити відсоток книгарський до 50 %. Каже, що без сього книжечки розходитимуться о-стільки мляво і довго, що і Товариству буде важко перевести їх в гроші на користь видавництва, та й Київському складові заважатиме великий гурт книжок, що займе на довгий час багато місця, яке складові взагалі потрібне. Уважаючи на те, що д. Степаненко вже кілька років веде склад і про всяку українську книжку краще ніж хто може знати, як вона йде, – я думаю що треба з його порадою числитись і в усякім разі довести її до відомости нашого Правління. Але попередю ніж Правління мало б обговорити се питання, я вважаю за обовязок запитати Вас, як Ви самі дивитесь на Степаненкову думку? – Чи й на Ваш погляд – книжки сі розходитимуться о-стільки довго, що Товариству буде користніше, поступивши більший відсоток, відограти на скорому повороті капіталу? Чи не треба ще до того звернути увагу й на те, що скорий розход книжок, – в яким запевняє Степаненко (при умові 50 %), – матиме й велику принципіальну вагу – в розповсюдженні серед народу цікавого матеріалу? – Отсе все треба обміркувати – і Ваш голос, як думка жертводавця, – буде для нас дуже важною підставою в розв'язанні сього питання.

Ще одно маленьке, вже особисте, прохання. Здається, Ви ще близько стоїте до черниговського музею, – то чи не могли-б вислати мені наложеним платежем каталог шевченкового виділу, який мені саме тепер дуже потрібний? Був би Вам за се дуже вдячний. Коли-ж се не так легко, то відпишіть, будь-ласка, одним словом, – то я запитаю у Степаненка, – може в нього єсть, хоч, здається, кілька часу назад в магазині вже не було каталогів.

Дуже прошу вибачити мені за сю турботу.

Сподіваючись відповіді, прошу Вас прийняти моє глибоке поважання.

П. Стебніцький

16 / V 1902.

Малая Конюшенная, д. 3, кв. 50.

ІР НБУВ, ф. III, № 39455, 2 арк.

№ 5

Високоповажний Борисе Дмитровичу!

Євг[ен] Харл[ампійович] просив мене здобути певні звістки про те, чи справді термін на конкурс українських словарів відкладений до 1905 р. Дістав друковану постанову Академії чи інший подібний документ – я не міг: річ у тім, що постанови сі вважаються тайною і не видаються нікому, а те що треба – друкується в «Прав[ительственном] Вестн[ике]». Отже – замість документа посилаю Вам листа від одного з бібліотекарів Академії – Срезневського, котрий пише, що постанова ся мусить бути в «Прав[ительственном] Вестн[ике]». Може Вам пощастить її знайти, – певне ж і часописі взяли сю звістку звідти, але певного числа я сказати не можу, бо сам шукав – і не знайшов. В усякім разі – віддаленне терміну – се певний факт. Після листа Срезн[евського] я був в Академії і своїми очима ту постанову друковану бачив.

Бувайте ж здоровенькі. Бажаю Вам всього найкращого.

Щиро прихильний П.Стебніцький.

1 / VIII [1]902.

Не знаю Вашої адреси – то посилаю на книгарню.

ІР НБУВ, ф. III, № 39453, 2 арк.

№ 6

Високоповажний Борисе Дмитровичу!

Посилаю Вам відповідь від Правління – в другій редакції. Здається, тепер вже написано так як Ви хотіли.

Певне вже Ви знаєте, що Ваш «Гарфільд» вийшов з цензури і тепер у нас в руках. Правління постановило, коли Ви не від того, друкувати се оповідання, але залишаючи за собою право на деякі потрібні зміни в тексті. Як Ви бачили на «Котляревському», – де-що доводиться, хоч і не багато, міняти, і нам-би хотілось, щоб Ви не бачили в цьому якусь особливу петербурську пристрасть до поправок, а лиш звичайне і зовсім природне бажання видавничого товариства зробити в народних виданнях все як йому здається краще. Право на редагування, на наш погляд, тісно зв'язане з обов'язками всякої видавничої спілки, яка має власне обличчя. Звичайно, що чемність велить зноситись з авторами про всі зміни, але часто буває, що збоку навіть видніще, що треба виправити. Досі, мені здається, наші редакційні поправки не виходили на зле: брошюру Ваганова всі дуже хвалять, – а вона багато нами перероблена. З брошюри Коваленка викинутий здоровий уступ про циганок – і теж, здається, на користь книжки. А от з «Антоня Головатого» автор не хотів дозволити викинуть про те, як Головатий викланював собі хрести, – і всі тепер нас за се місце лають – і зовсім справедливо, бо воно зіпсувало весь дух брошюри. В «Богдані» – довелося теж досить вичистити і мову і стиль оповідання, – важко, правду сказати, пише д. Комарь!

Мушу сказати, що се я все пишу більше з принципа, ніж з справжньої потреби великих змін для «Гарфільда». Хіба де-не-де що прийдеться змінити – і, звичайно, коректура буде Вам послана до відомости і на пораду. От не знаю, що робить з заголовком. Варт би змінити, – дуже він нагадує Ганькову брошюру – «Хто дбає, той і має». Але як се тепер зробити, після цензурного дозволу, – не знаю. Чи не порадите чого? Раніш, перед цензурою, – не прийшло на думку.

Бувайте здоровенькі.

З щирим поважанням

П.Стебницький

30 вересня 1902 р.

Малая Конюшенная, д. 3, кв. 50.

ІР НБУВ, ф. III, № 39452, 2 арк.

№ 7

Високоповажаний Борисе Дмитровичу !

Ол[ександр] Ол[ександрович] Русов передав мені Вашого листа де Ви знов питаєтесь про Ваші рукописи. Я дуже винен перед Вами, що досі не сповістив Вас про сю справу, хоч вже кілька часу, як ми її обговорили. Отож виявилось перш за все, що всі рукописі, котрі вас цікавлять, лежать в цензурному комітеті, котрий їх в свій час заборонив, так що як би довелось їх пускати в друк, то поперед треба-б було здобути там дозвіл зробити з них приватним способом копії. Далі – з трьох рукописів тільки одна не сплачена гонораром, се – «Вашингтон», і про неї Правління висловилося так, що її можна повернути Вам для «Просвіти». Значить, коли маєте у себе копію або черновики, то й пускайте її в роботу, коли-ж не маєте, то доведеться ще звертатись до цензурного комітету.

Що до других рукописів («Афинська держава» і «Як книжки друкуються») – то за них виплачено авансом 125 р. (ще третя в тій же суммі – «Під хвилями морськими», я про неї забув). Як би не те, то було-б легко і їх віддати «Просьвіті», але вже як замішалася грошова сторона, то справа складніша – адже-ж треба якось пояснити в справозданні, бо гроші громадські. Так – все таки маємо рукописи за собою і сподіваємось їх випустити. Коли саме – трудно сказати, бо Ви помиляєтесь, думаючи, що у нас єсть великі гроші. Їх далеко менше, ніж в запасі рукописів, а за сей рік до того страшенно зменьшилось поступання членських вкладок – трохи не втрое проти тих років. Між тим отсе ми взялись друкувати популярну «історію» Грушевського, котра, мабуть, забере весь наш запас грошей – і наші рукописи по-неволі приходиться одтягати на далі. Так що я й не знаю, як вийти з прикрого становища з Вашими рукописями – може що приміркуєте Ви.

Коли-б було потрібно Вам тут переписати «Вашингтона», – сповістіть, постараємось.

Бачив недавно справоздання «Просвіти» з перших грошових вкладок. Коли Ваші плани не відмінились, то приєднайте до них і ту сотню рублів, про яку у нас були розмови літом (що я дав д. Щербаківському на видання). А коли б се врешті було трудно, то нехай і так буде.

Бажаю Вам всього найкращого – і особисто і в справах «Просвіти», котрі, мабуть, всі зконцентровані у Вас. Тепер, нарешті, про-

світне видавництво знайшло свій природний центр – і коли-б се не було трудно з формальних причин, то й наше «Добродійне Товариство» слід- би перевести до Київа та злити з Київською «Просвітою». Може колись воно до того і прийде. Пора вертатись до-дому.

Бувайте ж здоровенькі.

Щиро прихильний П. Стебніцький

Милліонная д. 29 кв. 27.

4 / XI 1906.

ІР НБУВ, ф. III, № 39312, 2 арк.

№ 8

Високоповажаний Борисе Дмитровичу !

Де-хто з Київа переказував нам, що Ви-б узялись скласти для «Добр[одійного] Товариства» книжечку про автономію, під умовою щоб не забаритись з її виданням. На недавніх зборах Правління була про се балачка, і мені доручили відписати Вам, що коли Ваш замір не відмінявся, то Товариство дуже охоче прийме до невідкладного видання Вашу брошуру, – коли вона, по перегляді, взагалі своїм змістом задовольнить бажання Товариства. Досі у нас такої брошури не було. Дорошенкова – добре написана, але дуже близька до російського оригіналу, – а нам, я думаю, не личить говорити про автономію чужими думками. Потрібна самостійна розробка теми саме з отих точок, які будуть найбільш зрозумілі нашому люду. Освітлення потрібне тільки **націоналістичне, але й** (в тексті закреслено) національно-культурне, але й економічне. Ми певні, що у Вас така брошура вийде добре, але само собою мусимо зберегти своє право критики.

Коли нова брошура Ваша буде прийнята Правлінням до видання, то може-б Ви згоднісь залічити за неї той гонорар, що був Вами раніш узятий за брошури, досі ще не пущені Правлінням в друк, се-б то «Атенська республіка», «Під хвилями» та «Гутенберг». Тоді се й Товариству розв'яже руки, та й «Просвіті» дасть змогу скористатись Вашими рукописами, котрі у нас ще й досі не на першій черзі.

Дуже буду вдячний за відповідь.

Щиро прихильний П.Стебніцький

18 / II 1907

Милліонная, д. 29, кв. 27.

P.S. Чи вже полагоджена справа з тими 100 карб., що я дав Щербаківському і що Ви хотіли передати Вашій «Просвіті»?

ІР НБУВ, ф. III, № 39451, 2 арк.

№ 9

До «Правленія Благотворительнаго Общества изданія общепользных и дешевых книг».

Я відібрав ласкаве повідомлення, що мене обібрано Почесним Членом Товариства. Дуже дякую за тую шану, якою мене вшановано, і чим зможу силкуватимусь пособляти Товариству в його велико-важній роботі просвіти рідного народу.

З великою шанобою

Борис Грінченко

1903. IV. 30.

З Київа.

ІР НБУВ, ф. 244, № 426, 2 арк.

№ 10

До «Правленія Благотворительнаго Общества изданія дешевых и общепользных книг».

Уже давно переслав я до «Общества» за для видання деякі свої та М. Загірньої рукописи. За деякі навіть і гроші нам заплачено. І дещо з посланого лежить у «Обществе» вже років з півтора, а може й з два.

І.М. Загірній, і мені дуже треба знати, чи буде воно друкуватися, чи ні. Бо материял лежить, а тим часом він міг би вже гуляти між людьми друкованою книжкою і робити своє діло. У Київі є видавництво «Вік», яке залюбки всі ті книжки надрукувало б, а тепер є й «Просвіта», що також хоче видавати книжки. Ото ж дуже прошу «Общество» повідомити нас:

1. За які саме рукописи заплачено М.Загірній та мені гонорар (бо се так давно діялося, що ми вже й позабували, а у «Общества» є записи).

2. Чи ці книжки будуть друкуватися, чи ні? Коли саме?

3. Коли не будуть друкуватися, то чи не передасть «Общество» їх до друку київській «Просвіті» (звичайно, що гонорару з «Просвіти» автори не братимуть).

4. Чи ті рукописи (напр. – «Вашінгтон»), за які «Общество» грошей нам не платило, можна **друку**(зачеркнуто) віддати «Просвіті» – ж чи ні ?

Дуже просимо відмовити нам про се яко мога швидче, бо «Просвіта» хоче вже розпочинати видання.

З великою шанобою

Б.Грінченко

1906.VIII. 12.

З Київа.

Маріино-Благовещ., № 67, кв. 8.

Додаток: Оповідання Б.Грінченка.

1. Екзамен.
2. Непокірний.
3. Дядько Тимоха.
4. Нелюб.
5. Каторжна.
6. Серед чужих людей.
7. Павло хлібороб.
8. Підпал.
9. Хатка в балці.
10. Покупка.
11. Дрібнички.
12. Палії.
13. Болотяна квітка.
14. Як я вмер.
15. Байда.
16. Дрібнички. (закреслено).

ІР НБУВ, ф. 244, № 427, 3 арк.

№ 11

Високоповажаний Добродію Петре Януарієвичу !

Дуже трудна справа добути ті Ваші гроші, які Ви були ласкаві подарувати нашій «Просвіті». Та все ж я сподіваюся, що таки досягну цього. Поки що добув тільки 30 р. і посилаю на їх Вам квиток. Рада Товариства приручила мені поки що приватно подякувати Вам за Вашу за допомогу, – вона сама озветься до Вас, як уже відбере всю сумму. Спасибі ж Вам ! Що до книжок про автономію, то дійсно з початку січня я стояв у такому становищу, що міг сісти й писати

її, коли б знав, що знайду видавця. Тепер же справа так змінилася, що ледві чи можтиму взятися до цієї роботи.

Зважаючи на те, що «Бл[агодійне] О[бщест]во» видає книжки про Гуса й Караджича, я думаю, що воно не зробило б більшого гріха, як би випустило з неволі і ті наші книжки, які вже третій рік сонця праведного не бачуть. Та видима річ, що тут справа якась особлива, спеціальна... Дуже шкодую, що матеріяльне становище наше зараз таке, що ми не можемо подати викупу за своїх невольників, як колись подавали його благочестиві предки наші, викупляючи «з неволі турецької, бусурменської» своїх родичів чи земляків. Коли не брешуть історики, то невольники повинні були вибути в неволі шість років, а тоді ставали вільні. Так було в турецькій неволі. А в петербурській як – чи теж на якісь літа неволя, чи довішня ?

Вибачайте, що забарився з відповіддю: хотілося вже Вам хоч на частку Ваших грошей послати квиток.

З великою шанобою Б. Грінченко
1907. III, 30.
У Київі.

ІР НБУВ, ф. III, № 52015, 2 арк.

Summary

An issue-related set of letters of P. Stebnytskyi and B.Hrintchenko covering the period of 1898–1907 from the archives of the Institute of Manuscripts of the VNLU is submitted to publication. The letters demonstrate the state of the national publishing trade in Ukraine at the end of XIX – beginning of XX cent.

Key-words: publishing trade in Ukraine, correspondence, P. Stebnytskyi, B.Hrintchenko.